

Открытие отделений русских банков в Великом княжестве Финляндском в начале XX в.

Анисимова Дарья

Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова
autea@yandex.ru

К началу XX в. Великое княжество Финляндское уже почти столетие было частью Российской империи, однако дарованная ему императором Александром I изначально достаточно широкая степень автономии: собственная конституционная система (Закон о форме правления Швеции 1772 года), отличный от империи Григорианский календарь, законодательство и парламентское представительство – позволила княжеству к концу XIX в. достигнуть значительной автономии и в экономической сфере. В частности, в это время у Финляндии уже был свой Центробанк, своя валюта, торговые и финансовые связи с европейскими странами. Однако в начале XX в. российское правительство начало проводить политику постепенной интеграции княжества в Российскую империю, в том числе интеграции финансовой.

Широко освещенный в научной литературе вопрос перемен в законодательстве Финляндии затеняет политику империи в экономической сфере. Отчасти этот вопрос затронут в монографии финских авторов А. Куустера и Ю. Таркка, в работах Р. Хьерппе и ряда финских экономических историков, однако и в них нельзя найти подробного анализа имперской политики в этом направлении.

В данной политике немалый интерес вызывает курс на открытие в Финляндии отделений русских банков – как Государственного банка Российской империи, так и частных банков. В архиве канцелярии генерал-губернатора Великого княжества Финляндского был найден ряд дел, позволяющих исследовать этот вопрос. В своем докладе на 66-й Международной конференции молодых ученых «Каразинские чтения» автор говорил о подходах к исследованию открытий отделений Государственного банка в Великом княжестве Финляндском. В настоящем исследовании рассматривается процесс открытия отделений Государственного и частных русских банков – процесс реализации и их роль в финансовой интеграции Великого княжества в имперскую сферу влияния.

Проект открытия отделения Государственного банка Российской империи возник в Министерстве Финансов еще в 1901 г. В процессе реализации этого проекта возникли сложности с местным банковским законодательством и Финляндским Сенатом. В результате при открытии отделения в 1905 г., во избежание дальнейших конфликтов, оно было существенно ограничено в операциях, сведя их, по сути, к одной лишь переводной, что на тот момент оказалось крайне невыгодно для банка. Через год отделение было закрыто.

Однако вслед за Государственным банком частные русские банки изъявили желание открыть свои отделения в Финляндии. Для осуществления этого требовалось провести изменения в банковском законодательстве Финляндии. Проведение этих изменений затянулось на десятилетие – вследствие как манкирования Сенатом этого вопроса, так и непоследовательности российского правительства в достижении этой цели. Однако в 1914 г. проект законодательства был выработан и утвержден.

Вторая попытка открытия отделения Государственного банка в Финляндии, на этот раз в г. Выборг, оказалась более успешной. Из отчетов управляющего Выборгским отделением становится очевидным, что оно задумывалось как форпост российского экономического влияния в Финляндии. В этих отчетах основное внимание уделяется исследованию внутренней экономики Финляндии и возможностям интегрироваться в ее процессы. Из проведенного исследования видно, что российская политика по финансовой интеграции Великого княжества Финляндского велась с большими интервалами, как из-за внутриимперских проблем, так и из-за нежелания финнов ей следовать и проблем с

местным законодательством. Открытие первых отделений Государственного банка в Финляндии проводилось с целью не столько получить выгоду, сколько познакомиться с внутриэкономическими процессами в крае. Можно заключить, что в первое десятилетие XX в. были сделаны лишь первые шаги в сторону установления финансового влияния империи в Финляндии – в целом успешные, но прекратившиеся с началом Первой мировой войны.

Факторы развития питейной торговли в провинции в 1890 – 1900 гг. (по материалам Тульской губернии)

Биленко Никита

Тульский государственный педагогический университет им. Л.Н. Толстого
nikitabilenko@mail.ru

В настоящее время изучение питейной торговли во второй половине XIX – начале XX в. представляется актуальным направлением в российской исторической науке. В связи с этим, необходимо всестороннее рассмотрение процесса перехода от акцизной системы (и ныне существующей в России) к казенной винной монополии. При этом, важное значение приобретают факторы, влияющие на развитие питейной торговли в последнее десятилетие существования акцизной системы, особенно в провинции, сочетающей в себе черты Центрально-Промышленного и Центрально-Земледельческого районов.

Изучением питейной торговли указанного периода начали заниматься еще с введения казенной продажи питей. Однако на настоящий момент наиболее полными и аргументированными являются работы Н. Е. Горюшкиной, А. В. Литягиной, О. Г. Лариной, Г. В. Карандашева. На региональном уровне выделяются исследования А. В. Ключаревой, А. В. Корнеевой. Но в этих трудах рассматривались лишь отдельные факторы и причины перехода от акциза к монополии, с высокой степенью обобщенности материала и малым учетом региональных особенностей алкогольного рынка. Исходя из этого новизна исследования определяется отсутствием целостного представления о динамике развития питейной торговли и факторах, на неё влияющих, в период отказа от акциза в условиях местного рынка Тульской губернии.

Источниковой базой исследования выступили: Обзоры губерний – ежегодные статистические приложения ко всеподданнейшим отчетам губернатора и архивные материалы фондов Акцизного управления – впервые вводимые в научный оборот. Поэтому основными методами исследования являются источниковый и сравнительно-статистический анализы.

Характеризуя динамику развития питейной торговли в 1890 – 1900 гг., необходимо учитывать три показателя: количество точек продажи спиртного, говоря о доступности алкоголя и развитости торговой сети; количество потребленного алкоголя (в т. ч. и как индекса спроса на данный товар); и размеры доходов казны от акцизной системы в пределах Тульской губернии – при определении эффективности государственной политики. Погодичное рассмотрение колебаний данных показателей дает возможность выявить факторы, а также степень и время их влияния на развитие питейной торговли. Аналитическая составляющая обзоров губернии восполняет недостатки сухой статистики. Особенностью питейной торговли Тульской губернии являлось то, что почти весь спирт, потребленный здесь, был местного производства. Поэтому велико было значение связи между винокурением и виноторговлей. Наиболее ярко это проявилось в голодные 1891 – 1892 гг., когда сразу же произошло резкое сокращение выкурки, потребления и точек розничной продажи (преимущественно в сельской местности).

Обращаясь к государственным доходам от питейной торговли, то их увеличение в большей степени было связано с традиционным административным повышением акциза, чем с увеличением потребления алкоголя. К тому же нельзя не учитывать и прирост населения, сокращающего объем выпитого спирта на одного человека. Политика ограничения питейной торговли давала большие возможности и простым сельским обществам регулировать продажу алкоголя. В 1890 – 1900 гг. продолжала расширяться практика запретительных приговоров сельских обществ на открытие новых питейных заведений на их земле.

Таким образом, результаты исследования позволили сделать определенные выводы. Развитие питейной торговли в Тульской губернии в последнее десятилетие XIX в.

определялось такими факторами как: государственным регулированием – законодательной корректировкой уже существовавшей системы; урожайностью зерновых и картофеля, основных источников сырья для винокурения и одновременно основой покупательной способности главного потребителя – крестьянства; все более активной деятельностью общественности – развитием трезвеннического движения и ограничением развития сети розничной торговли крепкими напитками.

Развитие дуэльной традиции в России во второй половине XIX – начале XX вв.

Ежков Никита

ХНУ имени В. Н. Каразина

nikish_art@mail.ru

Дуэль как составная часть жизни российского общества, существовавшая на протяжении нескольких веков (XVIII – нач. XX вв.), в последние годы привлекает внимание исследователей. Это связано как с необходимостью более углубленного и всестороннего изучения истории Российской империи, так и с углубляющимся в мировой исторической науке интересом к изучению быта и поведения различных слоев населения.

На сегодняшний день наибольший вклад в изучение поединков внесли Ю. М. Лотман, И. Рейфман, А. В. Востриков, Я. А. Гордин, Р. Г. Скрынников. Тем не менее, полной (насколько это возможно) истории дуэлей до сих пор не существует. Примечательно, что это признают и сами исследователи (И. Рейфман). Некоторые работы имеют узкие хронологические рамки (Ю. М. Лотман). Ряд монографий посвящен отдельным поединкам или поединкам отдельных личностей (Я. А. Гордин, Р. Г. Скрынников). Различаются эти исследования и характером подходов и трактовок проблемы: в одних работах дуэль рассматривается как исключительно дворянская привилегия (Ю. М. Лотман), в других особое внимание уделяется ритуалу (А. В. Востриков).

Исходя из сказанного, исследование дуэлей в Российской империи требует всестороннего изучения с использованием новых методов исследования этого явления. Наш подход предполагает использование широкого круга источников: законодательных актов, периодической печати (особенно материалов публицистики). Особую ценность представляют мемуарные и эпистолярные источники, а также художественная литература. Именно последняя во многом формировала общественное мнение и была, в некоторых случаях, источником, из которого представители читающей публики, принадлежавшей к разным сословиям, черпали модели проведения таких поединков.

В данном докладе будет предпринята попытка рассмотреть изменения дуэли как своеобразного института защиты личного достоинства и важного компонента ритуального поведения в условиях разворачивающейся модернизации российского общества второй половины XIX – начала XX вв. Глубокие социальные изменения в пореформенной России привели к расширению круга потенциальных и реальных участников дуэли. Постепенный переход российского общества от сословного деления к классовому стирал прежние сословные предрассудки и установки. Подобное развитие модернизационных процессов приводило к тому, что в обществе параллельно существовали две тенденции: упадок дворянской культуры и постепенное восприятие дворянских прав и привилегий представителями других сословий или социальных групп. Расширение социального круга участников поединков привели и к изменению ритуала дуэли. Поведение разночинцев в дуэльных ситуациях было импровизированным и основанным не на конкретном знании ритуала, а на данных художественной литературы и результатах молвы.

Следует отметить, что эти процессы на протяжении указанного периода также подвергались некоторым изменениям. Динамика этих изменений, по нашему мнению, с одной стороны вписывается в закономерный ход развития российской модернизации, с другой – подчеркивает ее специфику и своеобразность. Так в 1894 г. дуэль получила официальное разрешение на законодательном уровне. После этого количество поединков заметно увеличилось. Вместе с тем, проявилась тенденция критического отношения к поединкам как к ненужному и нелепому пережитку традиционного общества. В этом значительную роль сыграла публицистика и художественная литература, способствовавшие изменению психологической атмосферы в обществе по отношению к дуэли и способствовавшие сокращению количества поединков.

Таким образом, в условиях происходящих в российском обществе социальных изменений дуэль сохраняла определенную роль в обществе, получив официальное

разрешение на законодательном уровне, но в ее развитии и функционировании проявлялись два важных процесса: во-первых – вовлечение нового круга участников поединков, а во-вторых – возрастание тенденции к моральному их осуждению, которое вело к постепенному угасанию подобного способа разрешения личных конфликтов.

Города Украинских губерний Российской империи на страницах польской ежедневной газеты «Kurjer Warszawski»: география корреспондентской сети, проблематика, информативная насыщенность материалов

Захарова Анна

ХНУ имени В. Н. Каразина
fiddlee@mail.ru

Польская историография представлена широким спектром исследовательских работ, относящихся к изучению истории польской прессы. Стоит назвать имена таких исследователей как Z. Kmiecik, J. Łojek, M. Kąkolewicz. Между тем, украинская историография на данный момент не обращает внимания на изучение польских ежедневных изданий. Единственным исключением является работа А. А. Радун, посвященная изучению образа России и русской культуры в польской прессе. Данное исследование посвящено анализу репрезентации социума городов украинских губерний Российской империи в польском периодическом издании в последнее десятилетие XIX – начала XX веков. Таким образом, новизна авторского подхода состоит в самой необходимости изучения материалов, относящихся к украинским городам, в польской прессе, а именно ежедневной газеты «Kurjer Warszawski». Нами было фронтально изучено и составлена реляционная база данных в СУБД MS Access™ публикаций этой газеты (более 1200 текстовых единиц) за период с 1890 по 1914 гг., выявлены и проанализированы телеграммы и заметки из различных городов украинских губерний Российской империи.

На основании данных контент-анализа было установлено следующее: «Kurjer Warszawski», ежедневное издание, которое полностью отвечало требованиям своего времени. Редакция стремилась оперативно информировать своих читателей не только о событиях общеимперского значения (ситуация на путях сообщения, деятельность политиков), но и о знаковых, имеющих общественный резонанс событиях регионального характера, отражающих повседневную жизнь горожан (преступность, забастовки, ситуация на внутренних рынках, пожары, распространение инфекционных заболеваний, природные катаклизмы). Анализ опубликованных материалов позволяет сделать вывод, что корреспондентская сеть «Kurjer Warszawski» охватывала более двадцати городов украинских губерний. В процентном соотношении телеграммы, поступающие из Киева и Харькова, составляли приблизительно равное количество – по 30%, Одесса – 25%, что объясняется статусом этих городов (торговые и узловые центры, проживание значительной польской диаспоры). Города, упоминания о которых встречается в меньшем количестве (Екатеринослав, Севастополь, Симферополь, Херсон, Полтава и др.) составляют 15% от общего количества представленных населенных пунктов.

На страницах издания помещалась информация о деятельности католической церкви в данном регионе. Однако подобного рода новости носили единичный характер (например, в сентябре 1897 г. информация, связанная с инициативой строительства в Киеве католического костела).

Финансовые вопросы, присутствие польского капитала в изучаемом регионе, новости о последних подписанных контрактах, экономической ситуации на местных торговых рынках составляют 10%.

Основная масса новостей ежедневного издания относилась к повседневной жизни населения украинских губерний. Детальный анализ свидетельствует о том, что характер сообщений варьировал год от года. Так, например, из 90% публикаций о повседневной жизни за весь период 1890 – 1914 гг., в 1906 г. 16% составляли известия о всплеске криминала и бандитизма.

Благодаря публикациям о жизни поляков, евреев, проживавших в городах украинских губерний, можно делать выводы о характере взаимоотношений представителей этих этносов с украинцами и русскими.

Таким образом, анализ материалов, содержащихся в «Kurjer Warszawski», позволяет выяснить характер сотрудничества, общий уровень информированности и культурных контактов между различными национальными общностями, проживающими в рамках общего политического организма Российской империи.

ИТЛ Волгостроя в 1935-1953 гг.: производственная деятельность, трудовой контингент и эффективность принудительного труда на объектах гидростроительства

Ильяшенко Владимир

Московский Государственный Университет имени М.В. Ломоносова
vlad-ilyashenko@ya.ru

В современной исторической науке все больший интерес уделяется ранее труднодоступным, засекреченным материалам по истории советских карательных органов. Появляется множество работ, посвященных исследованиям сталинской репрессивной системы. Из этих работ можно увидеть тесную связь повсеместного использования принудительного труда со сталинской политикой форсированной индустриализации. С начала 1930 гг. и до смерти Сталина ГУЛАГ являлся очень значимой частью промышленности страны.

Промышленная деятельность НКВД охватывала практически все отрасли промышленности, начиная от лесозаготовок и рыболовства до работы в закрытых институтах, т. н. «шарашках». В структуре комиссариата были созданы различные производственные главки, каждый из которых занимался своей отраслью производства или промышленности.

Немалое место в планах советского руководства занимало промышленное строительство, связанное с водными путями. Одной из крупнейших строек, на которых использовался труд заключенных, стал знаменитый ББК – Беломоро-балтийский канал. После него был Волго-Балтийский водный путь, строительство других крупных гидроузлов, в том числе гидроузлы и гидроэлектростанции на р. Волге, которыми занималось управление строительства гидротехнических узлов на р. Волга «Волгострой», в том числе самый большой лагерь управления – Волжский ИТЛ (ИТЛ Волгостроя, Волголаг). Анализ архивных материалов Государственного архива Российской Федерации (Ф9414 – фонд ГУЛАГа и Ф9401 – фонд МВД) дает достаточно полное представление о деятельности лагеря. 07.12.1935 года в соответствии с постановлением СНК № 2074 от 14.09.35 на р. Волге, с управлением в с. Переборы Ярославской области был организован ИТЛ, основной задачей которого было строительство и впоследствии обслуживание Рыбинского, Угличского, Б. Шекснинского гидроузлов, Угличской ГЭС. Целью строительства этих гидроузлов было создание водохранилища в районе Молого-Шекснинского междуречья (сейчас Рыбинское водохранилище) и обеспечение судоходного подхода к каналу Москва-Волга. За время своего существования лагерь претерпевал различные изменения, менялось его название, подчинение – сначала он подчинялся ГУЛАГу, с осени 1940 до осени 1941 – ГУЛГТС, с 1944 по 1946 – ГУЛПС, менялись его основные задачи: от строительства гидроузлов и их обслуживания до военного производства и легкой промышленности. Лагерь существовал до 1953 года – в апреле 1953 года лагерь, переданный в ведение министерства Юстиции СССР, был расформирован. Общая стоимость строительства по проекту составляла 1,6 млрд рублей. Кроме проведения работ по постройке гидротехнических сооружений лагерь занимался постройкой железной дороги Калязин-Углич, шоссейными работами и в связи с тем, что при создании водохранилища в зону затопления попадала большая территория (в том числе старинный город Молога), ИТЛ проводил работы по переносу селений из затопляемой зоны в количестве около 37000 хозяйств. Во время Великой Отечественной войны основной задачей лагеря стало обслуживание гидроузлов, а также производство оборонной продукции и лесозаготовки, а в конце существования лагеря в его задачи входило также и сельское хозяйство, рыбная ловля и др.

Волжский ИТЛ во время строительства гидроузлов был одним из крупнейших лагерей в стране. Численность заключенных достигало более 96000 человек в 1941 году. О важности этого строительства говорит также и то, что его начальником был назначен ст. майор ГБ

Я. Д. Рапопорт, который в это же время являлся зам. начальника ГУЛАГа и начальником ГУЛГТС НКВД.

Несмотря на важность строительства, в бухгалтерских отчетах лагеря постоянно идет речь о невыполнении плана. Например, в 1937 году «план в целом по Волгострою выполнен на 65,1%». Это объясняется не только нерациональным использованием техники, но и низкой производительностью труда заключенных.

Жизненный путь графа В. В. Орлова-Денисова в период с 1812 по 1815 год.

Карташов Александр

ХНУ имени В. Н. Каразина

Kartachov.A@yandex.ua

Война 1812 года и последующие заграничные походы русской армии против наполеоновской Франции, были решающими в судьбе большинства европейских государств и предопределило дальнейшее развитие Старого света на последующий век. В разыгравшийся европейской войне ратствовали великие мужи XIX века, среди них был и граф Василий Васильевич Орлов-Денисов. Прославленный генерал, адъютант Александра I, лихой казак, меценат – ему выпал жребий первому встретить врага во время переправы через Неман. Орлову-Денисову первому сдался целый французский корпус. Во время битвы народов он, личным решением, бросился на прорывающуюся наполеоновскую конницу, чем изменил исход битвы, и за что был пожалован из рук Александра I орден святого Владимира 2-й степени. Австрийский же император жалует ему орден Марии-Терезии. После вторичного занятия союзническими войсками Парижа, король Франции Людовик XVIII наградил Орлова-Денисова орденом святого Людовика 1-й степени.

Однако, будучи любимчиком Императора, прославленный граф оставался простым слугой чести и долга. Ему были чужды дворцовые интриги, он редко появлялся в свете и оставался фигурой второго плана в отечественной историографии. Жизненный путь Василия Васильевича Орлова-Денисова рассматривали, отчасти, В. И. Харкевич, А. И. Михайловский-Данилевский, С. И. Ушаков – первыми осветившие в памятных изданиях честь побед русского оружия. Среди последующих исследователей личности Орлова-Денисова были: С. В. Потрашков, В. Г. Быков. Источники по данной теме можно разделить на несколько групп. К первой группе относятся мемуары и воспоминания, в которых отображается жизнь графа В. В. Орлова-Денисова. Это воспоминания В. Д. Давыдова, в которых также описывается впечатление от знакомства с В. В. Орловым-Денисовым и их совместные военные предприятия. Также сюда же можно добавить «Записки» графа Л. Л. Беннигсена о кампании 1812 года, «1812 год в дневниках», «Записки и воспоминания современников», «Французы в России 1812 г.: по воспоминаниям современников-иностранцев», «Отечественная война 1812 года: воспоминания современников». Воспоминания способствовали созданию психологического портрета В. В. Орлова-Денисова, его места в социуме. Ко второй группе относятся документальные источники: реляции, указы командования, доклады, отчеты. Данные документы опубликованы в сборниках документов, например, М. И. Кутузов сборник документов «Отечественная война 1812 г.». Из них прослеживается продвижение В. В. Орлова-Денисова по службе и его военная деятельность. К третьей группе принадлежат периодические издания XIX – начала XX века, в частности «Губернские ведомости» и «Южный край». Анализ периодической печати позволяет выявить взгляд общественности на личность В. В. Орлова-Денисова и его место в обществе. Цель работы – комплексное, систематическое изучение и реконструкция жизненного пути и личности графа В. В. Орлова-Денисова в период с 1811 по 1815 гг. на основании беспристрастного анализа архивных опубликованных документальных материалов и литературы.

Для достижения поставленной цели предстоит решить такие научные задачи: воссоздать главные этапы жизни и деятельности В. В. Орлова-Денисова с привлечением новых материалов; на основе анализа комплекса источников и литературы, что освещают жизнь В. В. Орлова-Денисова, выявить слабо изученные аспекты его жизни в период с 1811 по 1815 года. Дабы реализовать поставленные задачи были применены исторические методы: хронологический, периодизации, сравнительно-исторический, ретроспективный, метод актуализации.

В настоящем исследовании важную роль сыграли психологические методы: биографический метод, метод интерпретации.

Данная тема работы актуальна в связи с юбилеем заграничного похода русской армии, появлением новых работ и публикаций, которые помогают пролить свет на малоизвестные, но не менее значительные личности.

Особливості реалізації аграрної реформи П. А. Столипіна в Російській імперії

Ключник Богдана

Черкаський національний університет імені Б.Хмельницького
sunny.klyuchnik@mail.ru

Українське суспільство переживає складний процес становлення та побудови самостійної національної держави. Значної уваги потребує економічний розвиток, а насамперед реформування аграрного сектору, для ефективності якого є доцільним вивчення історичного досвіду державних регулювань у галузі сільського господарства, а також використання позитивних складових реформ минулого. Тому дослідження аграрної реформи П. А. Столипіна є історико-актуальною проблемою української історії. Столипінські аграрні перетворення займають значне місце в історіографії. Насамперед одним із дискусійних моментів є проблема реалізації реформи в російських губерніях та українських землях, що входили до складу імперії. Даною темою займалися такі дослідники, як А. А. Задоя, О. М. Приймак, Г. О. Павельчик, О. М. Семерікова та інші. Названа за іменем прем'єр-міністра П. Столипіна аграрна реформа мала на меті, перш за все, зняття революційної напруги на селі, передбачаючи створення нової землевпорядної системи, що базувалася на хуторах і відрубах за типом капіталістичного фермерського господарства.

Необхідність реформування царським урядом аграрних відносин на початку XX ст. була викликана цілим комплексом економічних, політичних та ідеологічних чинників. По-перше, економіка Росії, особливо сільське господарство, наприкінці XIX – на початку XX ст. опинилася в стані затяжної депресії, що поставило під загрозу існування самої держави.

По-друге, головні завдання, визначені царським урядом під час проведення аграрної реформи 1861 р., не були повною мірою реалізовані, що поглибило зубожіння значної частини населення, викликало антипоміщицький рух початку XX ст. і революційні виступи 1905 р.

По-третє, економічне відставання Росії від західноєвропейських країн спонукало до дедалі більшої залежності держави від іноземного капіталу, що створювало небезпеку втрати цілісності та національної незалежності.

По-четверте, невдачі імперської зовнішньої політики свідчили про економічну слабкість Росії і вимагали від влади рішучих дій.

По-п'яте, революційні події 1905 – 1906 рр. виявили відсутність у державі стабільної соціальної сили, здатної стати провідником урядової аграрної політики. Але реалізація аграрної реформи П. А. Столипіна в Україні та Росії мала свої особливості, які мали вплив на результат перетворень. Ці особливості полягали у відмінностях розвитку сільського господарства, суспільних відносин, географічного становища та інше. Незважаючи на швидкий розвиток промисловості, особливістю економічного розвитку України на початку XX ст. була її сільськогосподарська спрямованість. Тому вирішення аграрного питання вимагало особливих заходів. Підтвердженням тому стало включення цього питання в програми всіх політичних партій. Рушійною силою прогресу дуже часто розглядається саме селянство, а не робітники. Тому аграрна реформа П. А. Столипіна стала однією з найважливіших подій в економічній історії України, що викликано історичними чинниками. По-перше, селяни більшості губерній України страждали від малоземелля і безземелля. По-друге, після реформи 1861 р. общинне землеволодіння мало нерівномірне розповсюдження на території. По-третє, земельне питання в Україні було тісно пов'язане з історичними процесами: на Правобережжі після польського повстання 1863 р. 90 % землі перейшло до російських поміщиків.

Сільське господарство України було найбільш капіталізованим в Російській імперії, тому громада тут була багато в чому формальною, а розпад общинного землеволодіння почався ще у XIX ст. Тому указ від 9 листопада 1906 р. «Про доповнення деяких постанов

діючого законодавства, що стосується селянського землеволодіння», фактично затвердив юридичну легалізацію існуючого землеволодіння. Хоча вихід селян з общини в Україні після початку реформи проходив досить активно, але не завжди однозначно. Починаючи з 1906 р. площа приватного селянського землеволодіння в Україні постійно зростає – з 139,5 тис. десятин в 1906 р. до 391,8 тис. десятин в 1910 р., тобто в 2,8 рази. Проте становище общинних земель, які складалися з різних ділянок (ріллі, сінокосу, болота), не завжди давало можливість для виділення повноцінних земель у приватну власність. Це було однією з причин відмови селян від виходу з общини. Але бажання вести самостійне господарство, все таки змушувало більшість населення на приватизацію своїх земельних ділянок.

Процес створення на приватновласницьких землях хутірських і відрубних господарств, на території України, відбувався дуже повільно. Можна виділити кілька причин відмови селян переходити на хутори і відруби. По-перше, система хутора-господарювання була корисною лише за наявності певного мінімуму землі. По-друге, переселення на хутір вимагало додаткових грошових витрат. По-третє, введення хутірського господарства з боку урядових чиновників було схематично-шаблонним – не враховувався ні побутовий, ні історичний, ні географічний характер окремих регіонів України. А сам по собі процес впровадження хуторів і відрубів не забезпечував підвищення агрокультури. Особливого значення в період проведення століпінської аграрної реформи, як у всій Росії, так і в Україні, набуває діяльність Селянського Поземельного банку, на який було покладено завдання сприяти впровадженню хутірських і відрубних господарств. У період з 1907 по 1910 рр. 85,6% землі, яка була продана банком в Україні, опинилася в руках хуторян. В найбільш малоземельних губерніях підвищувалася ціна на землю. У Київській, Харківській і Чернігівській губерніях продажна ціна землі була на 20-30% вище, ніж її купував сам Селянський банк.

Крім цього, банк також намагався зосередити в своїх руках посередницькі угоди на купівлю землі селянами безпосередньо у поміщиків. Вартість позик, які видавалися для купівлі, була досить високою. Тому така політика Селянського Поземельного банку привела до відмови багатьох селян користуватися його послугами. Політика уряду, щодо переселення не дала значних результатів у ліквідації селянського малоземелля. Для України переселення в цілому носило негативний характер. Більшість переселенців не мали достатньо засобів для влаштування на новому місці, додатково тут бракувало води і землі були непридатними для господарювання. Тому після декількох років безплідних спроб влаштувати в Сибіру власне господарство вони поверталися додому, поповнюючи ряди безземельних селян.

Щодо російських губерній, то наприклад, уральська громада негативно зреагувала на рішення частини її членів стати приватними власниками. В повітах з переважно малопробудковим землеробством, а також там, де досить широко було представлено селянське подвірне землеволодіння, до цього питання віднеслися більш лояльно. Деякі дослідники зазначають, що громади мордви та чувашів відрізнялися більшим консерватизмом в порівнянні з росіянами. У російському селі зазначалося стійке збереження зрівняння в землекористуванні, що виявляється в регулярніших переділах общинної землі. Так, у Симбірській губернії у росіян переділи землі не відбувалися в 39,1% громад, тоді як у мордви лише в 11,5%, у татар – 6,1% і чувашів – 3,3%. Ці фактори перешкоджали масовому виходу селян з общини.

Щодо формування хуторів і відрубів, то воно було викликано внутрішніми потребами в селянському середовищі. Велику кількість хуторів та відрубів було утворено в пермських повітах. Це було зумовлено наявністю значного числа багатоземельних громад та багатодвірних поселень, меншою щільністю населення, вищим рівнем життя та раннім відкриттям землевпорядних комісій.

Для більшості селян Симбірської губернії відрубна форма землеволодіння виявилася більш привабливою, ніж перехід на хутір. Значення переселення як способу позбавлення від

надлишкового населення було мінімальним (з В'ятського краю в Азіатську Росію вирушило 4,2% жителів), але в силу того, що воно носило «гніздовий» характер, в рамках окремого села зменшення частини населення, в зв'язку з міграцією, сприяв перерозподілу землі всередині громади. Отже, аграрна реформа П. А. Столипіна здійснювалася досить складно й суперечливо. Однією із помилок реформування було не врахування регіональних відмінностей, яке стало причиною того, що фактичні результати стали протилежними до очікуваних. Але незважаючи на це, столипінська реформа мала позитивний вплив на вирішення аграрних проблем, сприяла прискоренню розвитку й формуванню міцних селянських господарств. Даний проект не зазнав краху, просто в системі аграрних відносин він був не до кінця реалізованим соціально-економічним явищем. Здобутки перших років аграрних перетворень були лише часткою довготривалої програми, вигоди від якої могли б виявлятися в майбутньому, щоб змінити умови і світогляд більшості селян, а державі й економіці дати достатню кількість ефективних виробників, які б володіли приватною власністю.

Система взаимного страхования в Тульской губернии второй половины XIX – начале XX вв.: к постановке вопроса

Краюшкина Елена

Тульский государственный педагогический университет им. Л. Н. Толстого
lenakrayush@yandex.ru

Страховое дело является одним из важнейших направлений финансовой политики государства в условиях современной рыночной экономики. В результате кардинального изменения социально-экономического строя в России в течение последних двух десятилетий система страхования, существовавшая в советский период, утратила жизнеспособность, и на смену ей пришла новая, требующая совершенно других законодательных норм. Поэтому, в связи с возрождением института частной собственности и прекращением государственной монополии на страховую деятельность, особый интерес вызывает изучение процесса развития страхового дела в дореволюционной России. Изучение исторического процесса Российской империи второй половины XIX – начала XX вв. сквозь призму страхования позволяет проследить как изменения, происходившие в социально-экономической и политической жизни общества эпохи модернизации, так и процессы, протекавшие в массовом сознании людей.

Новизна настоящей работы состоит в том, что впервые, основываясь на региональных источниках (как содержащихся в фондах 4 «Тульская губернская земская управа», 88 «Тульское губернское по делам страхования рабочих присутствие» и 89 «Старший фабричный инспектор Тульской губернии» ГАУ ТО «Государственный архив», так и опубликованных – журналы, доклады и отчеты страхового отдела земской управы, Своды отчетов фабричных инспекторов), рассматривается система взаимного страхования в Тульской губернии, как типичном регионе Центральной России. И в законодательстве XIX века, и в современном отличительными особенностями обществ взаимного страхования признаются: во-первых, некоммерческий характер деятельности, а во-вторых, страхование имущества и иных неимущественных интересов исключительно членов данного общества. В зависимости от конкретной проблемы, стоящей перед экономическим развитием страны, государством использовались различные способы внедрения взаимного страхования имущества: как введение обязательного страхования (наиболее ярко проявившегося в форме взаимного земского страхования имущества крестьян на случай пожара), так и стимулирование добровольного взаимного страхования имущества (проявившегося в форме городских обществ взаимного страхования от огня). Специфической формой взаимного страхования, направленной на обеспечение социальных прав рабочих, явилось обязательное социальное страхование рабочих от несчастных случаев на производстве и болезни, введенное в 1903 – 1912 гг. и осуществлявшееся посредством организации больничных касс. При работе с источниками были использованы историко-типологический, -системный и генетический методы. Существует большое количество работ дореволюционных, советских и современных исследователей, посвященных различным аспектам взаимного страхования в провинции. Тем не менее, на данный момент комплексных исторических исследований по данной теме насчитывается не так много, как, например, юридических и экономических; в том числе отсутствуют работы, посвященные практической реализации страхового законодательства на территории Тульской губернии.

Проведенное исследование показало, что развитие системы взаимного страхования населения в Тульской губернии в целом проходило в русле тенденций, характерных для других регионов империи. Это выражалось в количественном соотношении различных видов страхования, одинаковых проблемах, с которыми сталкивались в своей деятельности страховые институты (несовершенство страхового механизма, недобросовестность местной администрации, проблема умышленных поджогов и т.д.). Институт взаимного страхования способствовал осуществлению важных социальных функций, отвечавших как потребностям государства в освобождении от выплаты социальных пособий населению, так и интересам

простых страхователей, заключавшимся в получении страховых услуг за, возможно, меньшую плату.

Преступления в сфере алкогольного предпринимательства Тульской губернии во второй половине XIX – начале XX в.: национальный аспект

Краюшкина Ольга

ТГПУ им. Л.Н.Толстого

jkzkray@mail.ru

Одним из важнейших аспектов изучения преступности в пореформенной России является национальный состав преступников. Именно этот вопрос, связывающий повседневные примеры агрессии с настроениями общества, позволяет раскрыть истоки проблемы национализма, наиболее ярко проявившейся в годы Первой мировой войны. Очевидно, что важным фактором насилия и эскалации напряженности в уездных и губернских городах центральной России было именно участие национальных меньшинств в наиболее проблемных отраслях общественной жизни. Особенно ярко это демонстрирует роль евреев в производстве и продаже алкоголя, а также нарушениях ими закона. Новизна данной работы состоит в том, что впервые была предпринята попытка исследования национального вопроса в преступлениях, связанных с питейной торговлей, используя такие источники, как Обзоры Тульской губернии (1870 – 1914 гг.), уголовные дела Тульского окружного суда, а также отчеты уездных исправников в пореформенный период. Основными методами исследования являются метод источникового анализа и комплексный статистический анализ данных правовой статистики. Ранее этой проблемой занимались Н. Е. Горюшкина, М. И. Фридман.

Необходимо заметить, что алкогольная промышленность в России носила ярко выраженный национальный характер, несмотря на ряд запретительных мер по отношению к еврейскому населению первой половины XIX века. Ситуация изменилась в период правления Александра II, когда в 1865 г. евреям, занимавшимся винокурением ремеслом, было разрешено жить вместе с семьями вне черты оседлости. Именно на конец 1860-х гг. приходится первая волна преступности в области винокурения, причем евреи становились обвиняемыми или главными свидетелями во всех крупных уголовных делах Тульской губернии 1860-х гг. по данному виду правонарушений. Нередко уголовные дела приводили к конфликтам на производстве и росту межэтнической напряженности (например, в деле купцов 1 гильдии Лейбовых, работники завода еврейского происхождения единогласно давали показания в пользу обвиняемых заводчиков, тогда как русские рабочие, напротив, сотрудничали со следствием). Также необходимо заметить, что в уголовных делах по нарушению законодательства об устройении питейных заведений или о регламенте производства алкоголя участие евреев во все годы носило эпизодический характер. Вторая волна массового незаконного производства алкоголя приходится на вторую половину 1890-х гг. и напрямую связана с введением винной монополии, которая в свою очередь стала серьезным ударом по питейному промыслу евреев. Не менее важным вопросом в данном аспекте является рост националистических настроений в обществе, нередко затрагивавших и процесс принятия судебных решений. Все эти меры привели к тому, что количество евреев в винокуренной промышленности Тульской губернии за пять лет резко снизилось (перепись 1897 г. насчитывает всего 51 человека, занятого в этой области, из которых самостоятельной деятельностью занималось 9, остальные являлись членами их семей). Следует сказать, что если в 1887 г. средняя доля евреев в винокуренной отрасли в губерниях Европейской России составляла 29%, то в 1897 г. конкретно в Тульской губернии она снизилась до 4,5%.

Таким образом, на примере такой достаточно узкой социальной группы в Тульской губернии, мы можем проследить различные факторы роста социальной напряженности и националистических настроений: государственные меры способствовали агрессивному отношению населения к евреям, с другой стороны, криминогенное поведение ряда представителей этого народа настраивало против них остальное население. В данном контексте очевидно, что кампания против инородцев в годы Первой мировой войны стала

лишь разрешением ряда важных противоречий, сопутствовавших взаимопроникновению различных культур в российской провинции.

Зародження та становлення тайського бокса або Муай-Тай в Росії

Легкошкур Ольга

ХНПУ імені Г.С.Сковороди

olgalegkoshkur@ukr.net

Актуальність даної теми в сучасній Росії дуже важлива, тому що східні бойові мистецтва скорили серця і душі багатьох російських спортсменів. А тайський чи бокс Муай-Тай є одним із самих видовищних, найдавніших бойових мистецтв у світі, що зберігає в собі традиції тайської культури. У зв'язку з ростом популярності тайського боксу в Росії викликає жвавий інтерес багатьох дослідників, а особливо питання становлення і розвитку цього східного єдиноборства в Росії.

Неодноразово порушували питання про муай-тай на теренах території Російської Федерації у своїх публікаціях та працях А. Андреев, О. Л. Артеменко, Т. С. Дроздов, В. В. Касьянов, А. Н. Ковтик, С. І. Заяшніков, В. Г. Шехов.

Серед загальнонаукових методів перевагу надано методам аналізу, синтезу фактів та джерел, структурно-системному методу.

Новизна авторського підходу полягає у цілісному дослідженні зародження та становлення тайського бокса на території Російської Федерації у XX – XXI ст. Вперше про Муай-Тай у Росії заговорили наприкінці XVIII ст. Але популярність він придбав у XX ст. Процес становлення Муай-Тай у Росії бере свій початок з 1992 р., коли з ініціативи О. Терехова, С. Весловського, С. Заяшникова була створена професійна Російська Ліга Муай Тай (РЛМТ) у Новосибірську. Найголовніше те, що було покладено початок у становленні Муай-Тай. Після документального процесу налагоджується система організації турнірів на території Російської федерації. Перші турніри, що проходили в сибірській столиці, викликали величезний інтерес. 22 листопада 1992 року в Новосибірську пройшов перший професійний турнір за участю тайбоксерів Новосибірська і Кургану. Це сприяло популярності Муай-Тай. Турніри почали проводити майже кожен місяць. Успіхи російських тайбоксерів на міжнародній арені сприяли розвитку тайського боксу в Росії. Наприкінці 1995 – початку 1996 року створюються відразу дві загальноросійські організації тайського боксу: Федерація тайського боксу Росії й Асоціація тайського боксу Росії. АТБР проводить у Челябінську відразу два всеросійських турніри, формує команду для участі у Другому Чемпіонаті світу, що проходить у березні 1996 року. Четверо російських тайбоксерів – О. Петровський, В. Ільїн, О. Ушаков і А. Меджидов – завойовують «срібні» медалі. У грудні 1995 року на базі РЛМТ була створена Федерація тайського боксу Росії (ФТБР), президентом якої був обраний С. В. Жуков, а С. І. Заяшников став її віце-президентом. Почався новий етап розвитку тайського боксу в Російській федерації. У 1996 році тайський бокс був визнаний у Росії офіційним видом спорту. Федерація (ФТБР) була визнана Олімпійським комітетом Росії. Знаменною подією цього року було підписання договору з Державним комітетом РФ по фізичній культурі і туризму, за умовами якого Федерації були делеговані права по розвитку цього виду спорту на території Російської Федерації.

У 1998 році в Іспанії на вперше організованому чемпіонаті Європи серед 32 двох країн національна збірна команда Росії зайняла перше загальнокомандне місце. Від тоді на міжнародних змаганнях з тайського боксу, чемпіонатах і Кубках світу і Європи – збірна команда Росії незмінно входить у трійку призерів у загальнокомандному заліку. Уперше за всю історію розвитку тайського боксу в Росії в Санкт-Петербурзі був проведений чемпіонат світу 2012 року по тайському боксу. А в 2013 році місто на Неві прийняло вже Другі Всесвітні Ігри бойових мистецтв.

На сьогоднішній день Федерацією тайського боксу Росії пророблена величезна робота з розвитку і становлення тайського боксу в Російській Федерації. Щорічно Федерація тайського боксу Росії проводить спортивні змагання всеросійського рівня – першість Росії, чемпіонат Росії, Кубок Росії.

Таким чином, сьогодні Федерація тайського боксу Росії являє собою успішно і цілеспрямовано діючу організацію. Результати, досягнуті у відносно невеликий термін Федерацією тайського боксу Росії дуже великі.

Культовість образу В. І. Леніна у дитячому журналі «Жовтень» («Барвінок»)

Масленікова Юлія

ХНУ імені В. Н. Каразіна

maslik_y@mail.ru

Політичний аспект у дитячій радянській літературі був невід'ємним компонентом виховання молодого покоління. Діти є найсприятливішою соціальною групою для аксіологічних, етичних та навіть ідеологічних імплементацій. Таким чином, формувалась особистість, адаптована до життя у певному соціумі.

Радянський соціум характеризувався специфічною ідентичністю, яка засновувалася на релігійному світогляді (ленінізм як своєрідний релігійний феномен), націоналізмі (створення єдиної інтернаціональної радянської спільноти). Ця ідентичність потребувала наявності образу внутрішнього та зовнішнього ворога (цар, капіталіст, шкідник та інші).

Одним із найважливіших факторів, що впливав на трансформацію багатонаціонального суспільства в радянське та забезпечував легітимність влади, був культ особи В. І. Леніна. Під егідою богоборчого виховання нав'язувався інший культовий образ, що фактично замінив Бога. Новим Христом став Ленін, його праці сприймалися як «Біблія», його образ був вічним як «сонце», як «повітря», як «Дух Святий» він жив у серцях маленьких вихованців. Культ В. І. Леніна представляв собою послідовну систему символів і ритуалів, сукупне призначення яких полягало в тому, щоб викликати побожне почуття, необхідне для встановлення емоційного зв'язку між ними і партією, уособленням якої виступав Ленін. Агітаційна пропаганда в цьому напрямку діяла як найкраще. Поширення ленінських цитат, зображень, літератури про Володимира Ілліча, набувало безмежних масштабів у засобах масової інформації.

Не можливо охопити всі сфери суспільного життя і всі культурні та освітні категорії, в яких використовувався ідеалізований образ В. І. Леніна: партії, піонерії – тому дослідження обмежено певним типом джерел. Одним з найпоширеніших засобів масової інформації був періодичний журнал «Жовтень» (Харків, 1928 – 1941 рр.), який з квітня 1945 року виходив у Києві під назвою «Барвінок». Цей журнал в якості об'єкта аналізу було обрано з двох причин. По-перше, він активно читався дітьми молодшого і середнього шкільного віку (від 6 до 14 років) віку. По-друге, територія його розповсюдження охоплювала весь Радянський Союз. По-третє, в Українській РСР серед інших республіканських дитячих журналів (а їх було з 1920-х лише 4, з середини 1960-х – 6) «Барвінок» мав найбільший разовий та річний наклад і видавався російською та українською мовами. В грудні 1946 року роботу журналу «Барвінок» було піддано критиці під час XIII з'їзду ЛКСМУ за невиконання ідеологічних завдань. Але, все одно, культ Леніна яскраво відображався в опублікованих творах українських авторів, які виконували державне замовлення: М. Рильського, П. Тичини, В. Сосюри, А. Малишка, Н. Забіли, В. Бичко та ін.

Використання контент-аналізу під час обробки матеріалів журналу, дало можливість простежити трансформацію образу Леніна, і зміну дискурсу протягом 1928–1985 рр., виявити літературні прийоми, які особливим чином впливали на психіку дитини і її сприйняття нав'язаного образу. Крім текстів, велике значення мали візуальні зображення, що можна поділити за тематикою на: «Ленін – Революціонер», «хлопчик Володя», «дідусь Ілліч», «Ленін з дітьми». На думку багатьох керівників навчально-виховного процесу, В.І. Ленін мав стати ідеалом для наслідування молодого покоління.

Важче простежити дитячу рефлексію щодо сприйняття Ленінського образу в дитячих віршах, творах, адже їх наявність не свідчить про дійсну ситуацію. Твори для публікації були вибрані за цензурою та відредаговані, тому їх можна вважати репрезентативними, якщо говорити про політику реконструювання пам'яті про В. І. Леніна.

Вивчення культу В. І. Леніна і його впровадження серед дітей за допомогою засобів масової інформації, дає нам можливість побачити місце дітей в системі виховання

радянської людини; змогу визначити методи ідеологічної індоктринації суспільства; відповідає на питання наслідків радянського виховання в менталітеті пострадянської людини.

Сталинские репрессии 1935-1937 гг.: анализ социального состава репрессированных на основе «книг памяти» Алтайского края

Мишина Екатерина

МГУ им. М.В. Ломоносова

zyu@inbox.ru

С началом «архивной революции» в 1991 г. было выпущено значительное количество работ, посвященных исследованию сталинских репрессий, но и сегодня различные аспекты данной темы привлекают внимание историков. Составление социального портрета репрессированного – новая грань исследования истории сталинизма. Она включает в себя ряд таких характеристик, как пол, возраст, национальность, уровень образования, социальное положение. Среди них род занятий является одним из основных, так как именно он зачастую учитывался при аресте.

Первичным источником для такого исследования являются архивные документы – следственные дела репрессированных, а вторичным – «книги памяти», составленные на их основе, содержащие в себе краткие справки на каждого учтенного репрессированного, а также электронная база данных общества «Мемориал», составленная по материалам таких книг.

Для проведения анализа был выбран Алтайский край: эта территория традиционно считалась местом ссылки «неблагонадежных элементов», здесь располагался Немецкий район, ставший одним из объектов свирепых репрессий периода «Большого террора», а также была учреждена первая «тройка», как и все последующие имевшая санкции на вынесение смертного приговора без суда. Изучаемый нами период от убийства С. М. Кирова 1 декабря 1934 г. до июля 1937 г. также представляет интерес – эта волна репрессий, проводившаяся в рамках нескольких всесоюзных кампаний, охватившая широкие слои населения, с начала 1937 г. совершавшая постепенный переход к массовым операциям, мало изучена в литературе. Рассмотрение на данном временном промежутке профессионального и социального состава репрессированных позволяет составить наиболее достоверную картину репрессий в региональном разрезе.

База данных «Мемориала» содержит сведения о 1758 репрессированных Алтайского края за указанный период. Использование списка занятий рабочих и служащих по Всесоюзной переписи населения 1937 г. позволило классифицировать эти персоналии по трем крупным группам: занятые в сельском хозяйстве, рабочие и служащие, а также по 39 отраслям занятий. Анализ, проведенный в соответствии с этой классификацией, показал, что двумя группами населения, подвергшимися репрессиям в наибольшей степени в 1935 – 1937 гг., являлись занятые в сельском хозяйстве и служащие; в первом случае террор происходил в основном на низовом уровне, среди рядовых членов колхозов, а во втором – на более высоком уровне соответствующей социальной группы.

Повышенная частота встречаемости определенных профессий репрессированных поставила вопрос о механизмах террора. Анализ следственных дел (из фонда Р-2 отдела спецдокументации управления архивного дела Алтайского края) позволяет выдвинуть тезис о существовании двух схем репрессий: «снизу вверх», когда арест рабочего или служащего приводил к аресту его начальника, и «сверху вниз», когда из-за ареста руководителя аресту подвергались его подчиненные. Сочетание макро- и микроподходов (анализ статистических данных и конкретных архивных документов) в нашем исследовании позволило сделать вывод о превалировании механизма «снизу вверх» над схемой «сверху вниз», а также выявило наличие смешанного типа (более редкого), когда в ходе следствия использовались обе схемы. Некоторые архивные примеры частично подтверждают гипотезу о связи репрессий по трем социальным группам между собой, однако их недостаточно для составления общих выводов; гораздо чаще видно, что репрессии шли в рамках кампаний внутри одной группы, но отдельно от других. Анализ динамики репрессий по трем

социальным группам позволил выявить факт ужесточения террора к середине 1937 г., что выразилось в росте количества приговоров к расстрелу.

Приближался период «Большого террора», в ходе которого в 1937-1938 гг. репрессиям подверглись около 1,5 млн. граждан, в том числе 20 тысяч – в Алтайском крае.

Деятельность секретных Комитетов 20-40-х гг. XIX в., как подготовительный этап крестьянской реформы 1861 г.

Ожиганов Дмитрий

ХНУ имени В. Н. Каразина
dmitriy_ozhyganov@mail.ru

В годы правления Николая I было создано девять секретных Комитетов – высших совещательных органов, образовывавшихся для обсуждения проектов различных преобразований и, прежде всего, для решения крестьянского вопроса. Несмотря на половинчатость и рекомендательный характер, Комитетам удалось выработать ряд законов положенных в основу крестьянской реформы 1861 г. Речь, прежде всего, идет о законодательных актах, запрещавших продавать крепостных крестьян за помещичьи долги или с разлучением семей. За крестьянами было признано право, заключать с помещиками договора, устанавливавшие четкий размер оброка и барщины. Крепостное право изменяло свою сущность – не просто обновлялся фасад изжившего себя института, но разрабатывались проекты по его упразднению.

Таким образом, деятельность Комитетов стала подготовительным этапом крестьянской реформы 1861 г., а многочисленные законы и указы были взяты за основу Главным комитетом по крестьянскому делу и Редакционными комиссиями. Однако предвзятое отношение к Николаю I советской историографии, как к «палачу декабристов» наложило отпечаток на все исследования эпохи предшествовавшей Великим реформам. В результате, о роли секретных Комитетов в подготовке отмены крепостного права было забыто. Господствовало мнение, что подготовка крестьянской реформы началась во 2-й пол. 1850-х гг. Изучалась, как правило, деятельность Главного комитета и сама реформа 1861 г., что привело к образованию лакуны, охватывающей несколько десятилетий предшествовавших реформам Александра II.

Именно поэтому, необходимо доказать на основе законодательных актов, что Главный комитет по крестьянскому делу, равно как и его решения были прямыми наследниками николаевских комитетов. Осуществить задуманное поможет сопоставление решений Комитетов 20–40-х и 50-х гг. XIX в. Для этого нужно последовательно решить несколько задач:

- сравнить деятельность секретных Комитетов 20-40-х и 50-х гг. XIX в.;
- проследить эволюцию взглядов правительства на пути к решению крестьянского вопроса;
- проанализировать содержание дворянских проектов освобождения крестьян.

Источники, проливающие свет на данный вопрос в основном сосредоточены в Полном собрании законов, Своде законов и Уложении о наказаниях, составляющих обширную группу официально–законодательных актов. Чтобы понять специфику деятельности Комитетов, использовались дворянские проекты, содержащие предложения реформ в отношении крепостных или отказ от таковых. Важной группой источников являются доклады, протоколы, законопроекты Департамента составления законов Госсювета и Правительствующего Сената – учреждений, куда поступали для утверждения проекты Комитетов.

Говоря об историографии, необходимо отметить, что уже для досоветских историков (либеральное и народническое направление) был характерен взгляд на Николая I, как на реакционера и крепостника. В этой связи, можно отметить фундаментальный труд В. И. Семевского «Крестьянский вопрос в России в XVIII и первой половине XIX века», а также очерк П. В. Алексеева «Секретные комитеты при Николае I» и книгу А. А. Кизеветтера «Внутренняя политика Николая I».

Советская историография, начиная с М. Н. Покровского, канонизировала негативную оценку правления Николая I, признав ее единственно верной и не подлежащей сомнению. В СССР вышло лишь несколько работ, затрагивающих тему секретных Комитетов. Это, прежде всего, диссертации: Т. Г. Архиповой «Высшие комитеты России 2-й четверти XIX

в.», А. И. Ловкова «Комитет 6 декабря 1826 года» и А. Н. Долгих «Крестьянский вопрос в политике самодержавия в середине 10-х – начале 30-х гг. XIX века». Постсоветская историография сейчас проводит ревизию этих взглядов. Выходят работы, на документальной основе доказывающие, что при Николае I делалось многое для ограничения и ликвидации института крепостного права. На таких позициях стоит исследование И. В. Ружицкой «Законодательная деятельность в царствование Николая I» и «Просвещенная бюрократия (1800-1860-е гг.)», а также работа С. В. Мироненко «Страницы тайной истории самодержавия».

Современная историческая наука выдвинула мысль о том, что нельзя оценивать 30-летнюю эпоху царствования Николая I по одному лишь периоду 1848–1855 гг., когда революционные события 1848–1849 гг. в Европе и раскрытие кружка Буташевича–Петрашевского действительно знаменовали начало реакции в России. С учетом этого мнения сейчас и ведутся исследования.

Суммируя все вышесказанное, можно видеть, что вопрос о влиянии решений секретных Комитетов на подготовку крестьянской реформы 1861 г. является недостаточно изученным, что открывает широкое поле для исследователя.

Проблема абсолютизму в Росії

Трофимова Юлія

ДонНУ

ser95961115@yandex.ua

З середини 80-рр. XX століття перед історичною наукою постало багато актуальних проблем, серед них відродження інтересу до політичної історії з виділенням нових напрямків та аспектів дослідження: проблем генезису правової, класової, національної держави, змісту політичної влади. З розпадом Радянського Союзу люди стали по іншому дивитися на історію російського абсолютизму.

Дворянські історики займали позиції початковості самодержавства на Русі. В. Н. Татищев і Н. М. Карамзін бачили абсолютизм вже у Київській державі і, зрозуміло, з моменту утворення Московської держави. В. О. Ключевський знаходив самодержавство у Московській державі при Івані Грозному і, навіть, при його дідусі Івані III. Радянська історіографія висунула дещо відмінну систему поглядів щодо абсолютизму в суспільно-політичному житті Росії кінця XVII – першій чверті XVIII ст.

На сучасному етапі проблему російського абсолютизму досліджують В. Ю. Захаров, С. В. Кодан, Н. В. Козлова, Л. Ф. Писарькова, Ю. Л. Проценко, В. Д. Савицький, Ю. А. Сорокин. Вони вважають, що саме такі основні особливості російського абсолютизму як опора тільки на дворянство та використання в основному деспотичних методів були найважливішими.

Вдалося ознайомитися з такими джерелами. Повне зібрання руських літописів – це багатотомне видання давньоруських літописних джерел, з яких ми беремо багато інформації щодо деяких аспектів російського абсолютизму. Лизогубівський літопис – український літопис XVIII століття. В основному, лояльно відносячись до російського царизму, літописець критично ставиться до його політики у Гетьманщині.

Повне Зібрання Законів Російської імперії – найбільш повний збірник законодавчих актів Російської імперії. З цього джерела ми беремо багато інформації про всі скасовані і діючі узаконення.

В роботі використовувалися загальнонаукові методи та спеціально історичні, а саме: проблемно-хронологічний, вивчаючи основні етапи становлення російського абсолютизму; метод узагальнення, вивчаючи діяльність імператора та його роль; історико-порівняльний, описуючи погляди істориків та наукових дослідників різних епох, які приводять різноманітні точки зору.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що ознайомившись з джерелами та історіографією різних епох, на основі сучасної історії, коли відсутня класова боротьба народу, ми зможемо заново роздивитися особливості російського абсолютизму. Визначено, що в механізмі російського абсолютизму особливе місце посідала загальна поліція, яка була головним знаряддям проведення соціально-економічних та політичних заходів уряду.

Проаналізувавши основні напрямки діяльності Петра I, було виявлено, що це спростовує існуючу в деяких сучасних працях художньо-публіцистичного спрямування ідеалізацію діяльності апарату Російської імперії.

Практичне значення отриманих результатів зумовлене можливістю використання положень дослідження у подальшому дослідженні історії суспільно-політичних процесів в Росії. Висновки: російський абсолютизм почав формуватися в другій половині XVII ст. і остаточно оформився при правлінні Петра I, при цьому він істотно відрізнявся від західноєвропейського класичного абсолютизму. По-перше, завдяки джерелам, які вдалося використати в даній роботі, виявлено, що це було одне служиве дворянство. По-друге, проаналізувавши деякі аспекти абсолютизму, вдалося встановити, що це відбувалося завдяки деспотичним тенденціям у період ярма Золотої Орди. Хоча не можна не відзначити і

реальну можливість розвитку Росії по-іншому, альтернативному шляху, пов'язаному з демократичними традиціями.

На нашу думку, саме ці дві основні особливості російського абсолютизму: опора тільки на дворянство і використання в основному деспотичних методів керування – зробили суттєвий вплив на подальший хід історичного процесу в Росії і визначили інші результати спроб реалізації на російському ґрунті західноєвропейських правових, соціальних і культурних норм і цінностей.

Угодовська течія у польському національному русі після поразки Січневого повстання 1863 р.

Шпиталенко Катерина

ХНУ імені В. Н. Каразіна
trfnthbyrf@i.ua

В історіографії загальноприйнятим є підхід до розгляду польського національного руху в рамках цілісного процесу руху народного відродження малих народів в центральній і східній Європі. Концепція була запропонована чеським істориком М. Грохом та базується на виокремленні трьох фаз національного відродження: у фазі А пробуджувався інтерес освічених осіб до мови, історії та фольклору етнічної групи – фаза «культурного пробудження»; надалі настає час фази національної агітації (фаза Б); головною метою національного руху є досягнення фази В – фази масового руху, що набирає політичного забарвлення.

Для польського народу переломним моментом, що мав ознаменувати перехід до третьої фази, мало стати Січневе повстання 1863 р. Проте його поразка та політика царату, покликана нівелювати рівень соціального протесту, зумовили спадання революційної ситуації та оформлення угодовського руху, прихильники якого виступали за «угоду» з урядом задля збереження національного існування. Закладення дуалізму у польську політичну думку (романтизму разом зі збройною боротьбою, як основним елементом стрімкого досягнення національного відродження та позитивізму, з ідеями органічної праці, яка мала привести до поступового відродження) відбулося під час подій «моральної революції». Навесні 1859 р. з'явилися прізвиська «червоних» і «білих»: «червоними» стали називати радикалів, прихильників рішучої боротьби з владою (прихильників збройного повстання), «білими» – помірних, прихильників угоди і легалізму.

Поразка повстання змусила політичних емігрантів задуматись над подальшими діями. Члени Національного уряду часу Січневого повстання (А. Гіллер, К. Рупрехт) в еміграції, не вбачаючи можливості продовжувати збройний опір, закликали співвітчизників до нагромадження національних сил і органічної праці. Іншої позиції дотримувався генерал Л. Мерославський. У 1865 р. він відновив Польське демократичне товариство з програмою збройної відбудови Польщі у кордонах 1772 р., однак лави товариства швидко ріділи. Січневе повстання остаточно знищило міф, який польський народ плекав протягом трьох десятиліть, що повстання є найбільш підходящою формою боротьби народу за національне звільнення. Натомість постає ідея, за якою для ефективності національної боротьби, вона повинна бути пов'язана з регулярними військами, формування яких можливе за умови лояльності уряду.

Сучасний польський громадсько-політичний діяч Адам Міхнік поразку Січневого повстання називає «інтелектуальним шоком», який зумовив витіснення з польської політичної арени ідей збройного повстання та призвів до пошуку можливостей угоди з урядом. Антиповстанський шок підживлювався ідеями соціалістичного руху, на передову вийшли гасла «Геть національність, хай живе соціалістична революція!». Кадрова політика у Королівстві Польському, що була покликана інтегрувати край до загальноімперського організму, була заснована на принципах уніфікації всіх інститутів за російським зразком та деполонізацію адміністративного апарату. Як зазначають дослідники Н. Воробйова та М. Гетка-Кеніг, таким чином було подолано головну проблему польського національного руху – усунуто монополію аристократії, натомість владу перебрала національна буржуазія.

Перехід до заключної фази, що ознаменувався оформленням Національно-демократичної партії Польщі (1897) та Польської партії соціалістичної (1892), було

відкладено більше ніж на 20 років – часу, необхідного для складання покоління з новими політичними поглядами. Протягом зазначеного періоду відбувалося народження нової національної свідомості серед широких верств населення та втрата шляхетською верствою духовної монополії у національному русі.

Еволюція польського національного руху від культурницького до політичного відбулася крізь визнання помилок повстанського періоду та переосмислення мети руху – усвідомлення необхідності політичного об'єднання різних соціальних верств населення задля досягнення незалежності.

